

désének, magyar és csehszlovák részletkérdésnek egy részletkérdése. A kérdések hierarchiájában tehát nagyon alul van.” (680.) Nem csoda tehát, hogy a kitelepítés során általában a mégoly jogos panaszok sem nyertek orvoslást, a mentesítési kérelmek pedig nem jutottak eredményre.

Bizonyosra vehető, hogy Tóth Ágnes e hatalmas vállalkozása rövid időn belül mind a kutatásban, mind az oktatásban fontos és hasznos kútfővé válik. A kötet kapcsán nem lehet hiányérzetünk. Az adat- és érzelemgazdag források hüen adják vissza a hazai németek kiszolgáltatottságát és tehetetlenségét, a kollektív bűnösség jegyében megbélyegzett ártatlan emberek védtelenségét a háborút követő években. Elgondolkodtató, hogy ha a közigazgatás szféráiban keletkezett források ennyire árnyaltan képesek megjeleníteni ezeknek az éveknek a hétköznapijait és fájalmát, mi minden juthatna fényre, ha egy önálló kutatás keretében feltárnák és egy hasonló kiadványban napvilágot látnának a kitelepítettek leszármazottainál lappangó levelek, iratok. Mindez a fentebb jelzett hármass szerkezeten túl is kijelölheti a folytatás irányát.

Horváth Gergely Krisztián

Glant Tibor

A SZENT KORONA AMERIKAI KALANDJA ÉS HAZATÉRÉSE (Tegnap és ma)

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018. 319 oldal

A Debreceni Egyetemi Kiadó *Tegnap és ma* című sorozata a magyar–amerikai kapcsolatokkal foglalkozó történelmi monográfiákat tárja a szélesebb olvasóközönség elé. A sorozat legújabb kötete a Szent Korona második világháború utáni „kalandjairól” és hanyattatásáról szól abban a 33 évben, melyet a becses relikvia országunkon kívül, elsősorban az Egyesült Államokban töltött. Hazaérkezése a kommunista korszak egyik kiemelkedő pillanata volt, melyet mozgolódások, tüntetések, a politikai legitimáció kérdéseit feszegető viták vették körül.

Glant Tibor a Debreceni Egyetem oktatója, aki régóta az amerikai történelmet, illetve annak magyar vonatkozásait kutatja. Számtalan publikációja jelent meg, köztük több magyar nyelvű monográfia. A Szent Koronáról már 1997-ben írt, de mostani kötetét újabb kutatásainak eredményeivel egészítette ki, például az Állami Egyházügyi Hivatal vonatkozó dokumentációjának vagy az állambiztonsági anyagoknak a vizsgálatával, hogy csak kettőt emeljünk ki a gazdag forrásbázisból. Így a régebbi és újabb amerikai források a legújabb magyar forrásokkal gazdagodtak – teljessé téve a történetet. A megjelenés dátuma nem véletlenszerű: 2018-ban volt 40 éve, hogy az Egyesült Államok kormánya visszaadta a koronát Magyarországnak.

Azt szokták mondani, hogy az élet maga a legnagyobb rendező. S valóban, az 1944 ősze és 1953 tavasza közti időszak eseményeinek sora (a Szent Korona magyarországi őrzésének helyszínei, külföldre szállítása és újbóli elrejtése, átadása az amerikaiaknak, majd a regáliák németországi helyszínei és végül az Egyesült Államokba való szállítása) – valóban felér egy kalandregénnyel, amit Glant Tibor élvezetes formában ismertet. Mellékszálként az olvasó megismerkedik az amerikai háborús tervezés műemlékvédelmi alakulatának történetével és annak működésével, amelynek a magyar királyi ékszerek megőrzését is köszönhetjük. E csapat munkája nagyon sokat segített Európa kulturális kincseinek megőrzésében, és azok eredeti helyükre való visszaszállításában. Az amerikaiak kellő hozzáértéssel és óvatossággal kezelték a magyar műkincseket is. Glant megállapítása szerint „a koronázási ékszerek fizikai és állagvédelme a Szent Korona német földön, amerikai kézen töltött időszakában megfelelően biztosítva volt. Nemzeti ereklyéink sokkal nagyobb biztonságban voltak, mintha itthon lettek volna”. (63.)

A Németországban töltött nyolc év tekinthető a Szent Korona külföldi kalandjainak történetében az első fázisnak. A szerző megvizsgálja azt a kérdést, vajon miért nem adták vissza az amerikaiak a regáliákat, ha az arany- és ezüstkészlet, valamint a Szépművészeti Múzeum műkincseinek esetében egyébként ezt megtették. A döntés hátterében elsősorban a nagypolitika állt. A magyar–amerikai viszony – a hidegháborús légkör miatt – folyamatosan romlott a második világháborút követően, különösen az 1948-as kommunista hatalomátvétel után. Emellett az amerikaiak arra is hivatkozhattak, hogy a Szent Koronát és annak kísérő ékszereit őrzésre adták át nekik a magyar koronaörök, tehát ebben az esetben nem lehet náci zsákmányról beszélni. Így az 1950-es évek elejére a két ország közötti erősen megromlott viszony közepette lekerült a napirendről a Szent Korona esetleges visszajuttatása a magyar kommunista rezsimnek.

A következő szakasz az 1953-tól 1970-ig tartó időszak. A Szent Korona Fort Knoxville-be került (ahol az amerikai aranytartalékokat is őrzik), de ittlétéről a magyar vezetés, sőt a magyar emigráció sem tudott, ellenben őrzési helyéről mindenféle feltételezések keringtek. A hátteret természetesen továbbra is a hidegháborús légkör jelentette, amit Glant röviden bemutat, s aminek az 1950-es évek eleji fagyossága csak lassan enyhült, s a kapcsolattartás csak az 1960-as évek második felére jutott normál mederbe, amikor ismét nagyköveti szinten rendeződött a diplomáciai viszony Washington és Budapest között.

Az 1968 utáni csaknem egy évtized folyamán – a korábbiakhoz képest – számos pozitív elmozdulás történt, de még ekkor is konfliktusoktól terhelt évekről beszélhetünk. A kétoldalú kapcsolatok normalizálódásában nagy szerepe volt az 1969 őszétől négy évig Budapesten szolgáló amerikai nagykövetnek, Alfred Puhannak, hozzátevé, hogy az ő fellépése a szélesebb értelemben vett amerikai külpolitika stratégiájának része, hiszen ezekben az években az amerikaiak kifejezetten keresték a kapcsolatot a szovjet csatlósállamokkal a „fellazítás” külpolitikájának szellemében. Kétségtelen, a kisebb buktatók ellenére mind diplomáciai, mind pénzügyi területen előrelépések történtek, amelyek mintegy „megágyaztak” a Szent Korona hazahozatalának. Ahogy Glant fogalmaz, a „Szent Korona sorsának rendezése része volt az 1969 és 1978 közti amerikai–magyar normalizációs folyamatnak”. (127.)

A koronaékszerek sorsa az 1970-es évek első felében a magyar és amerikai kormányok, az amerikai sajtó és az amerikai magyar emigráció hármásában öröldött. Míg a Kádár-kormány vissza akarta szerezni a becses kincseket, az Egyesült Államok-beli magyar emigráció minden ilyen jellegű hír kiszivárogtatáskor heves kampányba kezdett a kiadatás megakadályozása érdekében, s ebben a Kongresszus és a nemzetbiztonsági bürokrácia is a segítségükre sietett. A Fehér Ház ennek következtében próbálta mosni kezeit. De a magyar külügy kezdte megérteni és megérezni, hogyan lehet az amerikai kormánynál eredményt elérni: „A magyar külügy talán a Szent Korona ügyében demonstrálta leginkább, hogy egyre jobban érti az amerikai politikai rendszer működését, és képes annak szabályai szerint játszani.” (128.)

Végül Jimmy Carter elnökké választásával érett meg a helyzet a tényleges lépésekre. A magyarok korábbi stratégiájukat megváltoztatva aláírták a húsz éve húzódo műszaki, tudományos, oktatási és kulturális csereegyezményt, ami kimondva-kimondatlanul előfeltétele volt a Szent Korona visszaadásának. Ráadásul Carter morális kötelezettségnek tekintette a koronaékszerek visszaadását. Mivel az amerikai külügyminisztérium és a közvetlenül az elnök alá tartozó, Zbigniew Brzezinski által vezetett nemzetbiztonsági csapat egymás vetélytársai voltak a külpolitika alakításában, ebben az ügyben is belső feszültségek keletkeztek. Ehhez járult még hozzá a Kongresszus is, amely esetenként megpróbálta felügyelete alá vonni a korona-kérdést, ezért Glant úgy véli, „határozott elnöki akarat nélkül aligha kaptuk volna vissza a koronázási ékszereket 1978-ban”. (174.) A képet tovább tarkították a visszaadás ellenző Egyesült Államok-beli tüntetések és tiltakozások, ám végül Carter akarata érvényesült.

Hozzá tartozik a történethez, hogy 1973 után az amerikai szempontból szinte teljesen ignorált Magyarországot gyorsan és hatékonyan tették elfogadhatóvá az amerikai kormányzati körök. Ezt elsősorban a Magyarországon tapasztalható és a kommunista táborban magasfokú „szabad”

vallásyakorlással lehetett legjobban „reklámozni”, és például Billy Graham 1977-es, hazánkban tett sikeres látogatása nagy propagandaértékkel bírt ebből a szempontból. Ráadásul több mint egy év hiátus után újra volt amerikai nagykövet Magyarországon Philip M. Kaiser személyében, akinek a tárgyalások tető alá hozása lett a feladata. Kaiser tevékenységének sikere természetesen azért is lehetett látványos, mert „mindkét fél a megegyezést kereste”. (212.) Míután magyar részről is megvizsgálták Fort Knoxban a koronaékszereket, már „csak” a delegációk összeállítása, a beszédek egyeztetése és a pontos dátum kitűzése maradt hátra. A döntés 1978. január 6-ára esett.

Az amerikai fél feltételül szabta, hogy Kádár János nem vehet részt az átadási ceremónián, míg az Egyesült Államokat Cyrus Vance külügyminiszter képviselte, tehát Carter elnök nem volt hajlandó ezért Magyarországra utazni, noha éppen európai látogatáson tartózkodott, s a közeli Lengyelországot meg is látogatta. Ez egyértelműen jelezte, hogy az amerikai fél diktálta a feltételeket, és noha a klenódiумok átadása a normalizációs folyamat fontos lépése volt, nem jelentette a viszony teljes baráti voltát a két ország között. Maga a ceremónia zökkenőmentesen, baráti hangulatban telt, s a résztvevők visszaemlékezéseiből készült összeállítás igen érdekes része a könyvnek. Glant végső konklúziója szerint „a Szent Korona visszaszerzése, majd az azt követő kereskedelmi egyezmény megkötése a szocialista magyar diplomácia legnagyobb sikere volt az egész hidegháború korszakában”. (255.) Ugyanakkor a kegytárgyak visszatérésének más fontos hozadéka is volt. Mint a szerző megállapítja, a „Szent Korona hazatérése felkavarta az állóvizet, és beindított egy olyan történelmi diskurzust, amely nem volt összeegyeztethető az állampárt narratívájával”. (253.)

A könyv elsősorban azoknak az olvasóknak szól, akik a magyar történelem legismertebb tárgyi emlékének modern kori történetét szeretnék megismerni, ám az amerikai–magyar kapcsolatok alakulása iránt érdeklődők számára is érdekes olvasmányt nyújt. Némi előzetes tudást azonban feltételez az amerikai történelem és politikai rendszert illetően Glant Tibor munkája. Helyenként magától értetődőnek vélt utalások vannak jellegzetesen amerikai politikai–történelmi–kulturális jelenségekre, melyek egy átlagolvasót vagy az Egyesült Államokat különösebben nem ismerő érdeklődőt megzavarhatnak. Például Richard Nixon 1968-as elnökválasztási győzelménél a „301 elektori szavazat” nem sokat mond az amerikai elnökválasztási rendszert nem kellően ismerőknek, ahogyan Ronald Reagan 1980-as 489 elektori szavazata sem, de az 1962-es *Port Huron-i Nyilatkozat* is megért volna egy lábujjzetet. (103., 108., 105.). Ezt leszámítva (ráadásul Glant a legtöbb helyen megmagyarázza a nem egyértelmű hivatkozásokat) a kötet igen informatív, nyelvezete olvasható. A munka jól ágyazza be a Szent Korona „második történetét” a nemzetközi folyamatokba és a két ország kapcsolatrendszerébe. A kötet külön erénye a gazdag illusztrációs anyag: egy, a tájékozódást elősegítő térképmelléklet található a korona hányattatott útjáról Európában és az Egyesült Államokban, valamint 39 egyéb fénykép is gazdagítja az olvasás élményét.

Peterecz Zoltán

„HOVA MEGYÜNK, BAJTÁRSÁK?” – „VILÁGNAK!”

Szlovénia és az '56-os magyar menekültek

Szerk. Kovács Attila

Etnikai Kutatóintézet, Ljubljana 2016. 117+117 oldal

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kutatásában a Magyarországot elhagyó mintegy 200 000 menekült története az utóbbi évek egyik legtöbb új eredményt felmutató témaköre. Jóllehet a menekültekről szóló írások száma folyamatosan növekszik, ki kell emelni a forradalom 60. évfordulóját, amelynek alkalmából számos tematikus folyóiratszám és interjúkötet